

Slechte pers: Nadruk op Griekse bronnen vervormde geschiedenis Perzische Rijk Wijnsma U.Z.

Post-print van Wijnsma U.Z. (2019), *Slechte pers: Nadruk op Griekse bronnen vervormde geschiedenis Perzische Rijk*, *Kleio. Tijdschrift van de vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland* : 24 - 27.

Het Perzische Rijk (ca. 539 – 330 v.C.) wordt ook wel het eerste wereldrijk in de geschiedenis genoemd. Op haar hoogtepunt strekte het zich uit van noord India tot en met west Turkije, en van de Soedan tot en met de Kaukasus. Twee eeuwen lang werd deze enorme landmassa geregeerd door koningen uit Iran. Het was de eerste keer dat zoveel mensen ter wereld verenigd waren onder één staatshoofd.

Doordat het Perzische Rijk zo groot was, zijn de sporen die het heeft achtergelaten ook bijzonder divers. Als we iets over het rijk willen weten, kunnen we bijvoorbeeld naar papyri uit Egypte kijken, naar potscherven uit Israël, of naar kleitabletten uit Irak. We kunnen ook brieven uit Afghanistan bestuderen, koninklijke inscripties uit Iran, of publieke decreten uit Turkije. En dan heb ik het nog niet eens over de restanten van paleizen, forten, tempels, wegen, steden en dorpen die in het gebied gevonden zijn. Duizenden van zulke monumenten en teksten hebben de tand des tijds doorstaan.¹

Er is echter één probleem: vaak zijn het niet deze bronnen, maar antieke teksten uit Griekenland die ons moderne beeld van het Perzische Rijk bepalen. Dit artikel zal uitleggen hoe dat komt, en waarom het problematisch is.

De Griekse beeldvorming

Het Klassieke Griekenland – toen mannen zoals Plato en Aristoteles over de straten van Athene liepen – bestond gelijktijdig met het Perzische Rijk. Griekenland was toen nog verdeeld over verschillende, onafhankelijke stadsstaten. Sommige daarvan hadden koningen (Sparta), terwijl anderen met de democratie experimenteerden (Athene). Ook bestonden er Griekse kolonies op de eilanden van de Middellandse Zee, en aan de west kust van Turkije.² Ondanks deze politieke verdeeldheid, had men wel een gevoel van culturele verbintenis met elkaar. Het ging dus de hele Griekse wereld aan toen de Grieken van west Turkije in de zesde eeuw v.C. veroverd werden door de Perzen.

Het was deels door deze verovering, en door het dichterbij kruipen van het Perzische Rijk in het algemeen, dat Grieken interesse begonnen te tonen in hun machtige buur. Griekse historici begonnen bijvoorbeeld over de geschiedenis van de Perzen te schrijven; en over de

---

¹ Amélie Kuhrt, *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period* (New York, 2007), 6-15.

² Frits Naerebout en Henk Singor, *De Oudheid: Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis* (Amsterdam, 1995), 100-115

geschiedenis van de volkeren onder hun juk.³ Op het eerste gezicht lijken deze teksten van grote waarde voor ons begrip van het Perzische Rijk: sommige oorlogen en hofintriges zouden we simpelweg niet kennen als een Griekse historicus ze niet beschreven had. Griekse verhalen zijn dus van oudsher gebruikt om de geschiedenis van het Perzische Rijk te reconstrueren. Als men wat verder kijkt, echter, blijken veel van de Griekse teksten een wel erg eenzijdig beeld van het Rijk te geven. Ze zijn daardoor niet altijd even betrouwbaar.

De eenzijdigheid van de Griekse teksten uit zich op ruwweg twee manieren. Ten eerste is hun geografische blik beperkt: omdat de meeste Grieken aan de westelijke grens van het Perzische Rijk woonden, vertellen de teksten ons vooral veel over dat gebied (dat wil zeggen: over de landen die grensden aan de oostelijke Middellandse Zee). Wat er verder naar het oosten toe gebeurde (dat wil zeggen: in landen zoals Irak en Iran), was voor veel Grieken echter een raadsel. En dat is een grote tekortkoming, gezien het deze landen waren die het centrum van het rijk vormden.⁴

Ten tweede was de Griekse blik cultureel gekleurd: niet-Grieken, zoals de Perzen, werden bestempeld als “barbaren.” Zulke barbaren werden over het algemeen als inferieur beschouwd. Deze negatieve opvatting over de Perzen werd versterkt toen zij in 490 en 480 v.C. Griekenland probeerden te veroveren. De Perzische legers werden uiteindelijk uit Griekenland verdreven, maar de “Grieks-Perzische Oorlogen,” zoals ze nu worden genoemd, lieten diepe sporen na in het Griekse denken. De oorlogen kwamen synoniem te staan aan Grieks heldendom, en aan Griekse superioriteit in het algemeen. Teksten die vervolgens geschreven werden, laten zulke denkbeelden duidelijk zien.⁵

Neem bijvoorbeeld Xerxes, de Perzische koning die Griekenland in 480 v.C. binnenviel: Griekse teksten schilderen Xerxes bijna unaniem af als een wrede heerser, die ondanks zijn oneindige hoeveelheid (zwakke) strijders de (sterke) Griekse soldaten niet wist te verslaan. In de vierde eeuw v.C. werd de regering van Xerxes zelfs als een kantelpunt in de Perzische geschiedenis gezien: hoewel de koningen voor Xerxes nog enigszins goed waren geweest, zou het vanaf zijn regering alleen maar bergafwaarts zijn gegaan. Het Perzische Rijk was daarna niets meer dan een afbrokkelende staat, zo claimen de teksten, geregeerd door zwakke dictators in weelderige paleizen, met een bevolking bestaande uit slaven. Een staat die gedoemd was om te falen.⁶ Je kunt je natuurlijk afvragen hoe betrouwbaar dat beeld was.

Oost versus West

---

³ Maria Brosius, “Greek Sources on Achaemenid Iran,” in Daniel Potts (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran* (Oxford, 2013), 658-668.

⁴ *Ibid.*, 659.

⁵ Edith Hall, *Inventing the Barbarian: Greek Self-Definition Through Tragedy* (Oxford, 1991).

⁶ Heleen Sancisi-Weerdenburg, “Decadence in the Empire or Decadence in the Sources? From Source to Synthesis: Ctesias,” in Heleen Sancisi-Weerdenburg (ed.), *Sources, Structures and Synthesis: Proceedings of the Groningen 1983 Achaemenid History Workshop* (Leiden, 1987), 33-45.

Als de Griekse kijk op de Perzen beperkt was gebleven tot het Klassieke Griekenland, dan was er niet zoveel aan de hand geweest. Moderne historici hadden dit beeld dan kunnen bestuderen en kunnen ontleden, zoals elk ander beeld uit de geschiedenis. En ze hadden het waarschijnlijk kunnen behandelen als een eigenaardigheid van die tijd. Echter, in de eeuwen na het Perzische Rijk bleven de Griekse teksten populair. Zowel in het Romeinse Rijk, als in de Middeleeuwen, als in de Renaissance werden Griekse teksten gelezen, gekopieerd en weer doorgegeven. Langzaamaan begonnen Europeanen (en later Amerikanen) zich te identificeren met dit antieke volk.⁷ En door zich met de Grieken te identificeren, namen ze ook hun beeld van de Perzen over.

De westerse identificatie met Griekenland gaat door tot op de dag vandaag. Het druipt er bijvoorbeeld vanaf bij een blockbuster film als *300* (2006). De film vertelt het verhaal van driehonderd heldhaftige Spartanen die zichzelf de dood invechten tegen een monsterlijk groot Perzisch leger. Het contrast tussen de Grieken (goed, heldhaftig) en de Perzen (slecht, zwak) wordt overdreven scherp getrokken. In het vervolg, *300: Rise of an Empire* (2014), wordt daar nog een schepje bovenop gedaan: niet alleen benadrukt de film dat de Atheners tegen de Perzen vechten om hun “vrijheid en democratie” te behouden, ook zien we nu Perzische soldaten die zich als een soort zelfmoordterroristen *avant la lettre* op de Griekse schepen storten, en zichzelf samen met alles en iedereen laten opblazen. Het Klassieke Griekenland is hier onmiskenbaar “het (goede) Westen” geworden, en het Perzische Rijk “het (slechte) Oosten.”

Nu kunnen filmregisseurs natuurlijk doen wat ze willen: films vertellen een verhaal, of dat verhaal nou historisch correct is of niet. Maar de westerse identificatie met het oude Griekenland is niet beperkt tot Hollywood. Ook in geschiedenis en politiekwetenschappelijke boeken kun je de identificatie terugvinden. Neem bijvoorbeeld het boek *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West* (2005), of het boek *Worlds at War: The 2,500-Year Struggle between East and West* (2008). Net als *300*, zetten deze boeken Klassiek Griekenland gelijk aan “het Westen” en het Perzische Rijk gelijk aan “het Oosten.” Als de Grieken de Perzen destijds niet hadden verslagen, zo schrijven ze, dan was er geen democratie geweest, geen filosofie, en geen wetenschap. De hele fundering van de moderne Europese en Amerikaanse beschaving zou uitgeroeid zijn.⁸ En “het Westen,” zoals we dat nu kennen, zou nooit tot stand zijn gekomen.⁹ De aanname is blijkbaar dat het Perzische “Oosten,” tiranniek en bekrompen als het was, alle culturele en intellectuele bloei direct gesmoord zou hebben – een aanname die geen historische fundering heeft.

Kort gezegd: moderne films en populairwetenschappelijke boeken vereeuwigen de Griekse vooroordelen over de Perzen – en doen er nog een paar schepjes bovenop. Deze werken

---

⁷ Zachary Lockman, *Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism* (Cambridge, 2010), 8-18 en 55-58.

⁸ Anthony Pagden, *Worlds at War: The 2,500-Year Struggle between East and West* (New York, 2008), 39.

⁹ Tom Holland, *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West* (New York, 2005), xv.

vertellen ons eigenlijk meer over moderne denkbeelden (vooral over het notoire oost-versus-west denken), dan over de politiek van tweeënhalfduizend jaar geleden. Desalniettemin hebben ze verregaande invloed op het algemeen heersende beeld van het Perzische Rijk. Specialisten en historici proberen zich nog steeds tegen dat beeld te verzetten.

Een alternatief beeld

Lange tijd was het Griekse perspectief op het Perzische Rijk ook dominant bij historici. De invloed van de Griekse bronnen kun je bijvoorbeeld duidelijk zien in *The Persian Empire* (1983) van John M. Cook. Kort nadat dit boek geschreven werd, begon het tij echter te keren: in de jaren '80 van de vorige eeuw riep een aantal academici op tot verzet tegen het heersende Griekse beeld. Ze wezen op de mankementen en vooroordelen die dit beeld met zich meebracht. En ze benadrukten dat de bronnen uit het rijk zelf – namelijk de papyri, potscherven en kleitabletten, die in steeds grotere getalen opgegraven en vertaald werden – het beeld soms direct tegenspraken.¹⁰

Om één voorbeeld te noemen: de Perzische koning Cambyses wordt als een tirannieke gek neergezet in de Griekse bronnen. Hij zou tempels geplunderd hebben en buitenlandse goden belachelijk hebben gemaakt. Op het hoogtepunt van zijn gekte zou Cambyses zelfs een heilige stier in Egypte vermoord hebben. De stier zou vervolgens stiekem begraven zijn door Egyptische priesters, zonder dat de wrede koning er iets van af wist. Uit Egyptische teksten blijkt echter dat dit verhaal niet helemaal kan kloppen. Archeologen hebben namelijk de grafsteen van de betreffende stier teruggevonden in Egypte (net als de grafstenen van vele andere stieren uit die tijd), en wat blijkt: de tekst op de steen laat zien dat Cambyses de monumentale begrafenis van het dier zelf gesteund had. Van een stiekeme begrafenis na een wrede moord lijkt dus geen sprake te zijn.¹¹ En zo zijn er tal van gevallen waar het Griekse beeld tegenstrijdig is met dat van de inheemse bronnen.

De roep tot verzet in de jaren '80 leidde tot een nieuwe serie studies, die met een frisse blik naar het Perzische Rijk keken.¹² De vraag hoe de Griekse bronnen onze kijk al die decennia (en eeuwen) lang gekleurd hadden, stond daarin consequent centraal. Ondertussen worden deze studies beschouwd als een omkeerpunt in het vakgebied. En het is haast onmogelijk om als historicus onderzoek te doen naar het Perzische Rijk zonder dat je bekend met “het Griekse probleem.”

Let wel: ook in het verzet tegen de Griekse bronnen schuilt gevaar. De felle oproep om geen Griekse vooroordelen over te nemen, kan namelijk resulteren in het andere extreem. Wanneer de Grieken zeggen dat de Perzen iets fout deden, bijvoorbeeld, zeggen sommige academici nu dat ze het juist goed afhandelden. Achter elke militaire nederlaag of elke sadistische handeling

---

¹⁰ McCaskie, “As on a Darkling Plain”: Practitioners, Publics, Propagandists, and Ancient Historiography,” *Comparative Studies in Society and History* 54.1 (2012): 151-154.

¹¹ Henry Colburn, *The Archaeology of Achaemenid Rule in Egypt* (Proefschrift, 2014), 13-14.

¹² Bijv. Heleen Sancisi-Weerdenburg (ed.) *Sources, Structures and Synthesis: Proceedings of the Groningen 1983 Achaemenid History Workshop* (Leiden, 1987).

die de Grieken de Perzen verwijten, schuilt dan opeens een tactische aftocht of een effectieve straf. Dit beeld wordt gepresenteerd als een vooruitgang. Maar eigenlijk is het net zo zeer door de Griekse bronnen bepaald als het oude beeld: het is dezelfde stof, maar dan 180 graden omgedraaid. Van werkelijke emancipatie valt dus niet te spreken.¹³

Hoe nu verder?

We kunnen niet meer terug naar het oude idee van een serie tirannieke en zwakke Perzische koningen die hun hele bevolking als slaven behandelden. Maar we moeten ook niet beweren dat het Perzische Rijk een utopie was, waarvan de koningen niets dan tolerant en effectief waren. Ergens tussen het ene en het andere extreem zal de waarheid liggen. En we hebben nog een lange weg te gaan om die waarheid te vinden. De papyri, potscherven en kleitabletten waar dit artikel mee begon, zullen (en moeten) daar een essentiële rol in spelen. Het zijn immers deze bronnen, en niet de Griekse, die door het rijk en door de vele volkeren die er deel van uitmaakten geproduceerd werden. Het is dus hoog tijd dat deze bronnen het fundament gaan vormen van de Perzische geschiedenis – met de Griekse bronnen als aanvulling, in plaats van andersom.¹⁴

Terwijl de historische zoektocht vordert – traag en gestaag, zoals dat gaat - blijven films zoals *300* de oude clichés oplepelen. Dat is zonde. De geschiedenis van het Perzische Rijk is een stuk interessanter dan die ene oorlog die kortstondig aan haar westelijke grens gevochten werd. Het valt te hopen dat toekomstige films en boeken ook de rest van het verhaal gaan vertellen.

---

¹³ Thomas Harrison, *Writing Ancient Persia* (Londen, 2011), 38-56.

¹⁴ Caroline Waerzeggers, “Introduction: Debating Xerxes’ Rule in Babylonia,” in Caroline Waerzeggers en Maarja Seire (eds), *Xerxes and Babylonia: The Cuneiform Evidence* (Leuven, 2018), 1-18.